

YÛSUF İDRİS'İN HİKÂYE VE ROMANLARINDA EĞİTİM

Şerafettin Yıldız*

Öz

Modern Arap edebiyatının önde gelen şahsiyetlerinden olan Yûsuf İdris, 9 Mayıs 1927'de Mısır'ın Beyrûm köyünde doğmuştur. Babası ziraat memuru Ebû İdris, iki evlilik yapmış ve Yûsuf İdris de ikinci evliliğinden dünyaya gelmiştir. Ailesinin sık sık yer değiştirmesi nedeniyle, Yûsuf İdris, eğitimini anneannesinin yanında köyde sürdürmüştür. Anne ve babasının ilgisizliği nedeniyle sevgiye özlem duyan İdris, annesinin soğuk tutumu nedeniyle kadınlardan çekinmiş ve erken yaşta aile duygusunu kaybetmiştir. Babasının hoşgörüsü ise ona güven vermiştir. Çocukluğunda yalnızlık ve maddi yoksullukla baş başa kalan İdris, hayal dünyasında kendini zengin, başarılı ya da sevilen biri olarak hayal etmiştir. Hayal kurarak rahatlama ihtiyacı duyan İdris, okuduğu kitaplar aracılığıyla dünyasını genişletmiş, macera ve polisiye kitaplardan etkilenmiştir. Küçük yaşta edindiği kitaplar, onun yazarlık yolundaki gelişimine katkı sağlamıştır. Bu dönemde okuduğu kitaplar, hayal gücünü ve yaratıcı düşüncesini beslemiş, yazma yolunda ona ilham kaynağı olmuştur. Onun eserlerinde konu edindiği en önemli temalardan birisi ise eğitim temasıdır. Yazar bu konuyu ele alırken aile, okul ve çevre başlıklarını temel alarak detaylı bir şekilde roman ve hikayelerine yansıtmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yûsuf İdris, roman, hikâye, eğitim.

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı, serafettinyildiz@selcuk.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8665-4432>

Makale Bilgileri

Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 06.01.2025

Kabul Tarihi: 26.01.2025

Yayın Tarihi: 27.06.2025

Hakem Sayısı: İki Dış Hakem

Finansman: Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.

Etik Beyan: Bu makale, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Yûsuf İdris'in Hikâye ve Romanlarında Sosyal Eleştiri" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Lisans: CC BY-NC 4.0

DOI: 10.32330/nusha.1614731

Atıf Bilgisi: Yıldız, Ş. (2025). YÛSUF İDRİS'İN HİKÂYE VE ROMANLARINDA EĞİTİM. Nûsha, 25(60), 1-28.

Education in Yusuf Idris's Stories and Novels

Şerafettin Yıldız**

Abstract

Yusuf Idris, one of the prominent figures of modern Arab literature, was born on May 9, 1927, in the village of Beyroum, Egypt. His father, a civil servant named Abu Idris, had two marriages, and Yusuf Idris was born from the second one. Due to his family's frequent relocations, Yusuf Idris continued his education in the village with his maternal grandmother. Longing for affection due to the indifference of his parents, Idris became shy around women because of his mother's cold attitude and lost the sense of family at an early age. However, his father's tolerance provided him with a sense of security. Facing loneliness and financial hardship in his childhood, Idris often imagined himself as rich, successful, or loved in his dreams. In need of escapism, he expanded his world through books, particularly being influenced by adventure and detective novels. The books he obtained at a young age contributed to his development as a writer. The works he read during this period nourished his imagination and creative thinking, inspiring him on his writing journey. One of the key themes he explored in his works is the theme of education. While addressing this issue, the author has detailed it through

Keywords: *Yusuf Idris, novel, short story, education.*

** Assistant Professor, Selçuk University, Faculty of Letters, Arabic Language and Literature Department, serafettinyildiz@selcuk.edu.tr, Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0001-8665-4432>

Article Info

Type: Research article

Date Submitted: 06.01.2025

Date Accepted: 26.01.2025

Date Published: 27.06.2025

Reviewers: Two External.

Grant Support: No funds, grants, or other support was received.

Ethical Statement: This study is an original study that was not prepared based on any thesis or symposium paper.

Conflicts of Interest: No conflict of interest declared.

Licence: CC BY-NC 4.0

DOI: 10.32330/nusha.1614731

Citation Information: Yıldız, Ş. (2025). YÛSUF İDRÎS'İN HİKÂYE VE ROMANLARINDA EĞİTİM. Nûsha, 25(60), 1-28.

Giriş

Eğitim, toplumun ve başka insanların etkisiyle bir insanın, kendi davranışlarında değişimler oluşturmaya sürecidir. Bu süreç, insanın doğumundan ölümüne kadar devam eder. Eğitim, bir bilim alanı olup bir milletin, yüzyıllar boyu süren kültürünün ürünüdür. Bu anlamda eğitim, toplumun vazgeçilmez temel kurumlarından birisidir. Tıpkı; din, aile, ekonomi, politik kurumlar gibi eğitim de ayrı bir kurum olarak tanımlanmaktadır (Büyükkaragöz, 1997, s. 1; Ergün, 1992, s. 2).

Bazıları, eğitimin toplumsal, siyasal, ekonomik ve bireyi geliştirme görevlerini, eğitimin tarifi olarak ele almışlardır. Eğitimin toplumsal görevleri; toplumsal kültürü artırmak, bireyin içinde yaşadığı topluma uyumunu sağlamak, araştıran ve kültürel dinamik öğeler katan insanlar yetiştirmek, eğitimin siyasal görevleri; toplumun insan yetiştirme düzenine uygun olarak ülkenin anayasal yapısına ve resmine uygun insanlar yetiştirmek, lider tipli girişken ve müteşebbis insan yetiştirmek, bilinçli seçmen yetiştirmek, eğitimin bireyi geliştirme görevi; bireyin beden, zihin ve ruhsal yapısını geliştirmek, eğitimin ekonomik görevleri ise bilinçli üretici ve bilinçli tüketici yetiştirmek olarak sıralanmıştır (Büyükkaragöz, 1997, s. 3-4).

İnsanın yetişmesinde, hayatın içinde kendiliğinden oluşan etkilenme ve öğrenmelerin önemli bir rolü vardır. Buna informal eğitim denir. İnsan yetişmesinde kasıtlı olarak yapılan kültürlenme sürecine ise formal eğitim denir. Formal eğitim amaçlıdır, önceden hazırlanmış bir program çerçevesinde ve belirli ilkelere göre uygulamaya konulan bir eğitimidir. İnfomal eğitim, hayat boyu hayatın içinde kendiliğinden oluşan bir süreçtir. Amaçlı ve planlı değil, tesadüfidir. Birey karşılaştığı durum karşısında farkında olmadan çevreyle etkileşmesi sonunda yeni bilgiler öğrenir. Bu öğrenmeler ailede, sokakta, kültürel çevrede, işyerinde, yaşıt grupları da kısacası hayatın içinde oluşur. Bu öğrenme yönteminde gözlem ve taklit vardır (Büyükkaragöz, 1997, s. 4-7)

Mısır'da 1937'de erkeklerin %76'sı okur yazar değildi. 1960'ta bu sayı %56'ya inmesine rağmen ilkokul çağındaki öğrencilerin %65'i okula gidiyordu. Eğitim görmemiş ve okuyazar olmayan kadınların oranı ise erkeklerinkinden daha yüksekti. 1937'de nüfusun %94'ü, 1960'ta %83'ü okuyazar değildi. Mısır'da okul çağına gelmiş kızların %50'si 1960'ta okula gidiyordu (Hourani, 1997, s. 451).

Heykel'in *Zeyneb* romanından sonra, Necib Mahfûz, Zekeriyâ el-Hicâvî, İbrâhîm 'Abdulhalîm, 'Abdurrahmân eş-Şarkâvî, Muhammed Sıdkî, 'Abdurrahmân el-Hamîsî, Ahmed Ruşdî Sâlih, Mahmûd es-Sa'denî ve Yûsuf İdrîs gibi Mısırlı edebiyatçılar, Mısır toplumunda gördükleri sosyal sorunları

yapıtlarında ele almışlardır. Ancak bu yazarlar arasında Yûsuf İdrîs, eserlerinde kullandığı dil ve üslûp, sosyal eleştiriye ağırlık vermesiyle diğer yazarlardan ayrılmıştır. Ayrıca o, cemiyetin sıkıntılarını, gerçeğe en uygun şekilde dile getirerek toplumu eleştirmiş ve toplumsal problemlere çözüm önerileri sunmuştur. Bu çalışmada, Yûsuf İdrîs'in hikâye ve romanlarında sosyal eleştiride bulunduğu toplumsal problemlerden biri olan eğitim teması ele alınmıştır.

1.1. Ailede Eğitim

İnformel eğitimin oluştuğu çevre ortamlarından biri de ailedir. Aile, insanı bireycilikten kurtararak sosyalleştirdiği gibi, onu yalnızlık ve ruhi boşluktan kurtarır. Aile, insana toplumun bir elemanı olduğu şuurunu verir ve sorumluluk duygusu kazandırır (Büyükkaragöz, 1997, s. 8).

Çocuk, hayatının ilk dönemini ailesiyle birlikte geçirir. Bu dönem çocuk eğitiminde çok önemlidir. Bu nedenle aile, çok önemli bir eğitim kurumudur. Eğitim, ailede başlar. Kişilik yapısının temel davranışları büyük ölçüde ailede elde edilir. Bunların sonradan değiştirilmesi çok güç olur. Tembel-çalışkan, doğrucu-yalancı, pısrık-girişken, bencil-diğercil benzeri ikilemlerin kazanılması ailede başlar, gelişir, çoğu zaman da pekişir (Başar, t.y., s. 21). Çocuk, ana dilini, tutum ve davranışlarını değer yargılarını ailede öğrenir. Çocuk toplumdaki erkeklik ve kadınlık kavramlarını ailede elde eder, çevresindekileri sevmeyi ve sevmemeyi ailede öğrenir. Çocuğun sosyalleşmesinde ilk ve en etkili sosyalleştirici grup ailedir. Aile, çocuğun sosyal münasebetlere giriştiği ilk topluluk ve ilk sosyalleştiği gruptur. Çocuk şahsiyetinin özü, ailenin sosyalleştirme amaçları ve üslûplarıyla teşekkül eder (Büyükkaragöz, 1997, s. 10, 142, 143). Yûsuf İdrîs'in eleştirel açıdan yaklaştığı konulardan biri, Mısır'daki eğitim ve eğitime ilişkin sorunlardır. Yûsuf İdrîs, çocukluk döneminde anne-babasından ayrı kaldığı için yeterince aile sevgisi ve sıcaklığını tadamamış, utangaç ve içine kapanık bir karaktere sahip olmuştur. Bundan dolayı da sosyal hayatında utanma ve arkadaşlık kuramama gibi bir takım sıkıntılar yaşamıştır. Yazar, sosyal bir birey olamamasını ise bireyin ilk eğitildiği ve topluma hazırlandığı aile ortamına bağlamaktadır (Fevzî, 1991, s. 80). Bu sıkıntıları yaşayan bir birey olarak da hikâyelerinde bir çocuğun sosyalleşmesinde aile ve aile bireylerinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Yazar, *el-Hâdis* ("Olay") adlı hikâyede, bireyin sosyalleşmesi sorununu ele alır. Bir çocuğun, sosyalleşmesinin veya sosyal olamamasının aileye bağlı olduğunu, şehirde yetişen bir çocuk ile kırsal kesimde yetişen bir çocuğu örnek vererek aralarındaki farkları ortaya koyar.

Hikâyenin kahramanları Mısır'ın kırsal kesiminde yaşayan öğretmen 'Abdunnebî Efendî ile eşi Tuffâha, bir yaz günü köylerinden Kahire'ye gezmeye giderler. 'Abdunnebî Efendî, yazın o kavurucu sıcaklığında üzerine bir takım elbise giyer, beyaz bir mendili, kafasından çıkan teri önlemesi için ceketinin yakası ile boynunun arasına, diğer bir mendili de aynı şekilde fesinin içine koyar. Ancak bütün bu önlemlere rağmen giydiği elbiselerin kalınlığından dolayı hem terlemekten hem de tozların terine yapışıp gömleğinin yakasını kirletmesinden kurtulamaz. Eşi Tuffâha ise içine kırmızı ipek bir elbise, üzerine de siyah şeffaf bir fistan giyer ve uzun saçlarının üzerine kocasının şapkaların moda olduğu günlerde aldığı tüylü bir şapka takar. Ayrıca çocukları göz iltihabı hastalığına yakalandıklarında onların yüzlerine sürekli örttüğü için yapışık ve parlak bir hâl alan lacivert örtüsünü yüzüne peçe yapar (İdrîs, t.y., s. 56-57).

'Abdunnebî Efendî ile eşi Tuffâha, Kahire'de gezerlerken köprü üzerinden Nil nehrini seyretmeye başlarlar. O sırada Tuffâha, Nil nehrinde bir sandalda dört yaşlarında bir çocuğun, tek başına yetişkin bir insan gibi kendinden emin bir şekilde dalgalar arasında kürek çektiğini görür ve hemen endişeye kapılır. Bu küçük çocuğun her an boğulacağı endişesiyle kendi kendini yiyip bitirir, ne yapacağını şaşırır ve zaman zaman kocasıyla hararetli tartışmaya girer. Bunun üzerine oradan gelip geçenler, ikisinin etrafında toplanırlar. Hem Tuffâha'nın giydiği elbiseler ve davranışları, hem de 'Abdunnebî Efendî'nin ayakkabısı ve görünümü orada bulunan şehirli insanların alay konusu olur (İdrîs, t.y., s. 60-61).

Orada bulunan insanlar, bu küçük çocuğun anne-babasının izniyle ve onların uzaktan gözetimi altında Nil nehrine açıldığını ve bunun bir gezinti olduğunu söylerler, fakat Tuffâha bu söylenenlere inanmaz. Çünkü bu yaşta bir çocuğu, "*Bir anne-baba nasıl nehrin ortasında tek başına bırakır?*" diye düşünür ve böyle bir davranışı, akı almaz. Ancak yanlarındaki Kahireli bir bey, durumun düşündüğü gibi olmadığını, çocuğun gerçekten gezintiye çıktığını, onun kendi başına olmadığını, anne-babasının buna kendilerinin izin verdiklerini, şehirde bu tür şeylerin sık sık görüldüğünü söyler. Kocasısı 'Abdunnebî de şehirli adamın söylediği sözleri desteklemesine rağmen yine de Tuffâha, bu sözleri inanmak istemez ve "*Böyle bir şey olamaz. Bu kadar sorumsuzluk olmaz.*" demekten de kendini alamaz (İdrîs, t.y., s. 62-63).

'Abdunnebî Efendî ile eşi Tuffâha, köye döndüklerinde kendilerini ziyarete gelenlere Kahire'de gördüklerini anlatırlar. Ancak şehirli çocuğun görünüşü ve cesareti, 'Abdunnebî Efendî'nin gözünün önünden hiç gitmez. Bundan dolayı oğlu ile şehirde gördüğü o küçük çocuk arasında bir kıyaslama yapar ve şehirli çocuğa imrenir:

Abdunnebî Efendî, ne tür olay olursa olsun başından geçen bütün olayları unutturken özellikle bu olay, sık sık onun aklına gelirdi. O

zaman çocuğun güzelliğini, saçlarının sarılığını, sebatını, kendine güvenini, kürek çekerken körpecik küçük ellerini hatırlardı. Hemen karşısında on yaşındaki büyük oğlu Muhammed'in portresi ve gün boyu siyah bala batırılmış ekmek lokmasını elinde tutan sert elleri belirirdi. Bal ekmekten yere, gömleğine ve göğsüne damlardı. O, bir misafir geldiğinde utancından başını bacakları arasına sokardı. Birisi onunla konuşmaya başlar başlamaz kedi miyavlaması gibi bir sesle korkarak geri çekilir ve 'Anne, Tuffâha anne' derdi. Karşısında oğlunun portresi beliriyordu. O, önündeki masa üzerine elindeki tebeşir parçasıyla daireler çizer, duyulan bir sesle azı dişini emer, sonra güzel bir hayale dalıp bir gün Muhammed'in bembeyaz elbiseler içinde saçı düzgün ve parlak, yüzü al al ve beyaz, sudan korkmayan, geniş denize aldırmandan tek başına bir sandala binmiş ve Nil nehrini karşıdan karşıya geçtiğini görürken iç geçirirdi (İdrîs, t.y., s. 65-66).

Yazar, bu hikâyede iki aile örneği sunmaktadır. Birincisi, Kahire'de yaşayan ve dört yaşındaki oğluna tek başına Nil nehrinde bir sandala binmesine izin veren ve onu uzaktan gözetleyerek, ona kendini sınama imkânı veren şehirli bir ailedir. İkinci aile ise köyden şehre gezmek için gelen ve küçük bir çocuğun tek başına bir sandalda Nil nehrine açıldığını görünce telâşa kapılıp ortalığı velveleye veren, şehirli çocuğun anne-babasını sorumsuzlukla itham eden taşralı bir ailedir.

Yazar, hikâyede ortaya koyduğu bu tabloyla çocukların sosyalleşmesi, girişken, becerikli olabilmesi ve bağımsız olma yolunda gelişim gösterebilmesi için ana-baba ve diğer yetişkinler tarafından çocuğa; kendini sınama, deneyler yapma ortamının çokça sağlanması gereğinin altını çizmektedir. Böylece çocukta sağlam bir öz kimlik duygusunun, ancak dengeli, sıcak, anlamlı, saygı gösterilen, sorumluluk verilen, yeterince serbestlik tanınan aile ortamında yetişen çocuklarda gelişebileceği vurgulanmaktadır.

Hikâyede, kentte yetişen dört yaşındaki küçük bir çocuk, ailesi tarafından kendisine kendini sınama imkânı ve sorumluluk verilmiş, kendine öz güveni gelmiş, dalgalar arasındaki sandalda tek başına olmaktan ve sudan korkmayan, kendinden emin, hayatın zorluklarına göğüs gerebilecek sağlam bir kişilikle karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca çocuk, temiz, bakımlı, sağlıklıdır; onun kendine güveni tamdır. Oysa köyde yetişen ve bir öğretmen çocuğu olan on yaşındaki Muhammed'in temizlik alışkanlığı kazanmadığı, ailesinin onunla yeterince ilgilenmediği, sosyalleştirme ve topluma hazırlama işlevini yerine getiremediği görülmektedir.

Köyde yetişen on yaşındaki Muhammed'in şehirde yetişen dört yaşındaki küçük bir çocuk kadar sosyal, kendine güvenen, cesur, girişken değil de aksine

pısırik, utangaç, medenî cesaretinin olmayışı yani çocuğun sosyalleşmemesinde ailenin oturduğu coğrafi bölge, yerleşim yerinin küçüklüğü şehirle ilişkisi olmayışı gibi sosyo-ekolojik faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Toplumdaki gelenekler, ahlâkî, dinî değerler ve toplumun gelişmişliği gibi sosyo-kültürel faktörler onun sosyalleşmesini, ailenin durumu gibi sosyo-ekonomik faktörler de onun bakımını ve beslenmesini etkilemektedir. Bütün bunların yanı sıra yetişkin anne ve babanın da oturdukları coğrafi bölge nedeniyle yeterince sosyal olmadıkları giyim ve kuşamlarından anlaşılmaktadır. Nitekim yazar, hikâye kahramanlarının şehir yaşantısı içinde sırtıttığını, insanların alaycı bakışlarıyla şehir toplumunda kabul görmediklerini ifade etmekte ve sosyo-kültürel olarak gelişimini tamamlayamayan ailenin nerede nasıl giyineceğini bilemediğini de vurgulamaktadır.

Anne Tuffâha Hanım, çocuğunu kendine bağımlı hâle getirerek onun toplum içerisinde kendini ifade etme, kendine güven ve sosyalleşme ortamı sağlayamamıştır. Ayrıca anne, çocuğunun gelişim özelliklerini ve ihtiyaçlarını bilecek eğitim seviye-sinde değildir. Köyde yaşayan ailenin, çocuğu topluma uyum sağlama rolünü, sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı yerine getiremediği görülmektedir. Oysa bir eğitimci olan baba ‘Abdunnebî, oğlunun Kahire’de gördüğü çocuk gibi bakımlı ve kendine güvenen bir çocuk olmasını arzular, ancak bu yönde bir girişimde bulunmaz.

Şüphesiz ki ailede anne-baba arasındaki ilişkiler, çocuğun kardeşleri arasındaki yeri ve kardeşleriyle ilişkisi, çocuğun öz veya üvey olması, anne ve babanın genel ve mesleki eğitim seviyeleri, ailenin gelir seviyesi, oturdukları ev ve evde bulunan kitle iletişim araçları gibi faktörler çocuğun sosyalleşmesinde rol oynayan önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin, çocuğun sosyalleşmesindeki başarısı, çocuğun diğer sosyal gruplardaki sosyalleşmesinde ve gelişme-sinde de etkili olur. Ancak hikâyede Tuffâha’nın, öğretmen eşi ‘Abdunnebî Efendî’nin bilgisiyle ve maaşıyla alay ettiği görülmektedir (İdrîs, t.y., s. 56-57).

Hikâyedeki köylü ailede olduğu gibi aile içinde saygı ve sevgiye dayalı bir ortamda büyümeyen çocuk, Muhammed gibi utangaç ve pısırik olarak yetişir ve toplum içerisinde pasif bir birey olarak yerini alır.

Esasen pedagoglara göre de bir çocuk, aşırı derecede tenkit edilirse suçlamayı, aşırı suçlama karşısında kalırsa saldırganlığı, kınanarak yaşarsa pısırik olmayı, hoşgörü içinde yaşarsa sabırlı olmayı, sevgi içinde yaşarsa güvenmeyi öğrenir. Ailede çocuğa verilen değer, onun psikolojik ortamını ve toplum içindeki yerini belirler. Çocuğun değerini bilmek ana-baba için önemli bir bilgi kaynağıdır. Aile içinde karşılıklı sevgi ve anlayış, demokrasi terbiyesinin bireye kazandırılmasını sağlamada büyük önem arz etmektedir. Nitekim sevgisiz, manen tatmin edilmeden büyüyen gençlere demokrasi

terbiyesi de verilememektedir. Bu gençler çok tepkici davranışlara sürüklenmekte, toplumda kabul görmüş değerlere savaş açarak itibar ve statü kazanacaklarını zannetmektedirler (Büyükkaragöz, 1997, s. 8-9).

Nitekim *el-‘Ayb* (“Ayıp”) adlı romanda, roman kahramanlarından Muhammed el-Cundî, çocukluk döneminde babası tarafından sürekli dövülür, cezalandırılır ve baskı altında tutulur. Yetişkin bir kişi olduğunda bu kötü muamelelerin etkisiyle çok tepkici bir kişiliğe bürünür, toplumda kabul görmüş değerlere savaş açarak itibar ve statü kazanmaya çalışır.

Yazar, roman kahramanı Muhammed el-Cundî’nin bu tür olumsuz davranışlar sergilemesinin ardında, sevgisiz ve hoşgörüsüz bir aile ortamının ve babasının aşırı baskısının bulunduğu dikkat çekmektedir. Onun, çocukluğunda babasından dayak yemesi, cezalandırılması, “şunu yap, bunu yapma” şeklinde sürekli emirlerle baskı altında tutulması, onun nasihat ve emirlere karşı bilinçli veya bilinçsiz olarak muhalefet etmesine, kim koyarsa koysun her türlü kuralı tanımamasına yol açar. Çünkü kurallar ve kısıtlamalar, ona çocukluğunda yaşadığı olumsuz davranışları hatırlatır. Bu yüzden kendisine nasihatte bulunanlardan nefret eder, konulan her türlü kurala veya kural niteliği taşıyan her şeye karşı çıkar ve o kuralları çiğnemenin içi rahat etmez:

Hayatı boyunca babasının onu dövmeyi, cezalandırmayı ve başına kızgın yağ gibi emirler ve nasihatler dökmeyi bırakalıdan beri, babası ölünce o andan sonra doğru veya yanlış olsun hiç kimsenin nasihatini, bu nasihat akıllı yahut aptal birisinin nasihati de olsa, dinlemeyeceğine dair kendi kendine söz verdi. Aksine sloganı, bilinçli veya bilinçsiz olarak söylenen bütün nasihatlere muhalefet etmek ve en büyük hobisi de kanuna isyan etmek oldu. Kanun, onu delmeyi başarınca kadar onun baş düşmanı, talimatlar ise kurnazlıkla üstesinden gelebileceği bir araç bulmayı başarınca kadar dayanılmaz bir yük olmayı sürdürür. Sadece kanunlara ve yazılı tüzüklere değil, bundan çok daha öte kanun şeklini alan her şeye karşı... Kendinden körü körüne nefret etmesini istersen hele ona bir nasihatte bulun yahut hele bir eleştir (İdris, 1986, s. 87-88).

Eleştirmen Cemâl Zekî ve es-Seyyid Yâsîn’e göre, *el-‘Ayb* romanının yazarı toplumcu bir eleştirmendir. Zira el-Cundî karakteri, despot, baskıcı bir eğitimin ürünüdür ve yazar, bu eğitim anlayışını ve bu düşüncede olanları eleştirmektedir (‘Abdulmu’tî, 1994, s. 162-163).

Muhammed el-Cundî’nin kural tanımazlığı ve nasihatlere tahammülsüzlüğünün yanı sıra çocukluğunda içinde yerleşen kin ve nefret duyguları, yetişkin bir kişi olduğunda güzel olan her şeyi kirlenme ve yok etme

tutkusuna dönüşür. (Talebe, t.y., s. 22). Bu nedenle, girdiği umuma açık tuvaletlerin temiz fayanslarını karalamaktan, yanında taşıdığı küçük bir çakıyla bindiği toplu ulaşım araçlarının koltuk döşemelerini, içindeki pamuk görününceye kadar kesmekten ve metallerinin boyasını kazımdan büyük zevk alır (İdrîs, 1986, s. 283-284).

Roman kahramanı Muhammed el-Cundî'nin, sevgisiz ve baskıcı bir aile ortamında yetişmesi, ileri yaşlarda bir takım anormal davranışlarının ortaya çıkmasına yol açar. Onun yetiştiği baskıcı aile ortamı, kişiliğini olumsuz yönde etkiler, toplumla ters düşen ve toplum değerleriyle çatışan bir birey olarak yetişmesine neden olur.

Bu görüş, eleştirmen es-Seyyid Yâsîn tarafından da paylaşılmaktadır. es-Seyyid Yâsîn, Yûsuf İdrîs'in, el-Cundî'deki sapmaları, onun çocukluk yıllarına dayandığını ve yazarın, sosyalleşme sürecini ele alan sosyo-psikolojik araştırmaların büyük önem verdiği ve bireyin çocukluk yıllarının gelecekte bireyin davranışlarını tayin etmede büyük önem taşıdığı yargısıyla aynı ortak sonuca vardığını belirtir ('Abdulmu'tî, 1994, s. 178).

Yazar, romanda bireyin kişiliğinin oluşmasında ailenin önemine dikkat çeker ve ona göre ailenin görevi, önce çocuğu aile içinde eğiterek topluma hazırlamaktır. Ailenin çocuğa davranışı, onun kişiliğinin olumlu veya olumsuz yönde gelişmesinde etkili olmaktadır. Nitekim Muhammed el-Cundî'nin sevgisiz ve hoşgörüsüz, eğitimde şiddete ve cezalandırılmaya başvurulduğu, çocuğa kendini ifade edebilme imkânının verilmediği ve özgüveninin yok edildiği bir aile ortamında yetişmesi, onun yetişkinlik döneminde anormal davranışlar sergilemesinde etkili olmaktadır.

Psikanalist Adler'e göre de birey, anne-babanın destekleyici, anlayışlı davranışları sayesinde normal bir şekilde gelişir. Ebeveynin yersiz davranışları, aşırılığa kaçan yumuşaklıkları veya sertlikleri baskı mahiyeti taşıyan otoriteleri yüzünden gerektiği gibi gelişme olanağı bulamaz. Ebeveynin sert, kırıcı, önemsizleştirici, küçültücü davranışları karşısında gerekli hayat deneyimi kazanamaz ve aşağılık kompleksine kapılır (Özgü, 1994, s. 135).

Çocukluğunda aşağılık kompleksine kapılan kişi, yetişkin olduğunda başkalarına acı vererek tatmin olan sadist bir kişi olur. Temelde egemen olma, özgür olma, mutlak iktidar içerir. Sadistçe davranışlar, aşağılık duygusunu giderici etki yapar ve çocukluk çağındaki uygulanan dövme gibi bedensel cezalandırmalardaki hatalı uygulamalar en önemli etkidir. Sık sık dövülen bir çocukta, hâliyle dövülme korkusu yerleşir. Böyle bir durumda Fenichel'in dediği gibi *"Bir kimse, kendisine yapılmasından korktuğu şeyleri başkalarına yapabilirse, artık korkacağı bir şey kalmaz"*. Doğu toplumunda çocuklara genel olarak duygu bastırma eğitimi verilir. Özellikle olumsuz duyguları ifade

edeceği zaman çocuklar engellenir. Hâliyle engellenen bu olumsuz duygular, çocukta suçluluk duygularına neden olabilir. Bu durumda yetişkin yaşamında çeşitli dışavurumları olabilir (Uçar, 1991, s. 84-85).

Nitekim *el-'Ayb* adlı romanda da, roman kahramanı Muhammed el-Cundî'nin çocukluğunda yaşadığı olumsuzlukların dışa vurumu, güzel olan her şeyi yok etme şeklinde olmuştur. Ayrıca bu kişi rüşvet almakta, iki eşi ve bir de boşandığı eşine nafaka ödemesine rağmen Senâ' ile de gönül ilişkisine girmeye kalkışmaktadır. Çocukluğunda duyduğu aşağılık kompleksini bu tür davranışlar sergileyerek gidermeye çalışmaktadır. Ailenin çocuk yetiştirme işlevini olumlu yönde yerine getirememesi, toplumda ahlâkî bozulmalara neden olmaktadır.

Âhiru'd-Dunyâ ("Dünyanın Sonu") adlı hikâyede ise anne-baba ve kardeşlerinden ayrı yaşamak zorunda kalan ilkökul çağındaki küçük bir çocuğun, ailesi yanında olmadığı için öğrenimi sırasında çektiği sıkıntılar dile getirilmekte ve bir çocuğun, topluma hazırlanmasında ilk basamağı oluşturan aile faktörünün önemi üzerinde durulmaktadır.

Hikâyenin kahramanı küçük bir çocuk, babanın mesleğinden dolayı aile sürekli yer değiştirdiği için, okul hayatı kesintiye uğramasın diye ninesinin yanına bırakılır. Evdeki nine, dede, hala, amca ve yenge gibi yetişkinler, küçük çocuğun ruh hâlinden anlamazlar, ona yetişkin bir kişi gibi muamelede bulunurlar ve birtakım sorumluluklar yüklerler. Oysa çocuk, kendisine çocukluğunu hissedebileceği davranışlarda bulunulmasını arzular.

Kendi aile ortamını özleyen küçük çocuk, onun psikolojisinden anlamayan büyükleriyle birlikte sofrada otururken anne-babasının kardeşleriyle en güzel yemekleri yediklerini, babasının kardeşlerini kucağına alıp ninniler söylediğini, annesinin ise onlara yemekleri yedirip şımarttığının hayalini kurar ve onlarla bir arada olamamaktan dolayı üzüldür. Ninesi onun yemek yemediğini, hayallere daldığını görünce annesi ve kardeşlerinden umudunu kesmesini söyler. Ancak çocuk, ağlayarak annesi ve kardeşlerinin yanına gidebilmesi için ondan kendisini bırakmasını ister (İdrîs, t.y., s. 78).

Onu azarlamasının fayda etmediğini gören ninesi, göz yaşları içinde bir gece bir hırsızın annesinin babasından çaldığını, nerede olduğunu ve nerede yaşadığını kimsenin bilmediği için boşuna ağlamamasını ve ısrar etmemesini, kendisinin gerçek annesi olduğunu ve kendisiyle beraber sonsuza kadar yaşayacağını, artık bundan sonra okuluna gidip okuyacağını, zengin bir beyefendi olacağını söyler. Çocuk son bir kez daha çaba harcayıp babasına yakın bir okula gitmeyi isteyince ninesi, onu kucaklayıp babasının yanında yeri olmadığını, babasının çok uzak bir yerde çalıştığını ve aralarında binlerce kilometrelik mesafe olduğunu söyler (İdrîs, t.y., s. 78). Çocuk masum bir şekilde -"Nine babam dünyanın sonunda mı?" diye sorar, ninesi de -"Evet

orada. Senin yerin, okula yakın olman için benim yanımdır.” diyerek onun ailesine kavuşabilme ümitlerini tamamen yok eder.

Anlatıcı, okula yakın olması için düşünülen nine evinin, okula uzaklığının dört kilometre olduğunu ve küçük çocuğun, sırf ailesi yanında olmadığı için yaşadığı sıkıntıları dile getirir. Yazar, bununla okura “Bir çocuk, kendi aile ortamında hayatını sürdürürse bu tür olumsuzluklarla karşılaşmaz.” mesajı verir:

Ninesinin eviyle okul arasındaki mesafe, dört kilometreden az değildi. Oraya gitmek için şafakta uyanırdı. Kanaldan su getirme sırası kendine gelen halası ve amcasının hanımı, onu uyandırmak için kilden yapılmış ibrikten üzerine bolca su döker, saçları diken diken olur, başının derisi kıpkırmızı olurdu. Yol boyunca eline üflemeden başka bir şey yapmazdı. Yol, yarı karanlık, sisli ve çok uzun olduğu hâlde okula geç kalmamak için koşar ve yolu tek başına katederdi. Oysa sınıf arkadaşları, bu kadar erken vakitte uyanmazlardı. Buna rağmen ondan önce okula varırlardı. Çünkü babaları, onları arabalara bindirirler ya da onlara ilk trene tarifeli bilet alırlardı (İdrîs, t.y., s. 78-79).

Hikâyede, okula gitmesi için şafakta uyandırılan küçük çocuk, dört kilometre yolu koşarak gitmesine rağmen kendi ailelerinin yanında kalan arkadaşları, babaları onlarla ilgilendiğinden araba veya trene binerler ve okula ondan önce varırlar. Küçük çocuk ise, okula vardığında geç kalmış olur, dört kilometrelik yolu yaz kış yürüyerek gittiği için ayakkabıları çamur içerisinde kalır, onunla kimse ilgilenmediğinden dolayı zamanında saç tıraşı olamaz, takım elbisesi kirlenir. Bu yüzden okulda hocalardan dayak yer ve mahcup bir şekilde sınıfa girer:

O, hep sıraya durulduğunda varır, bu yüzden de geç kaldığı veya ayakkabısı kirli olduğu ya da tıraş olmadığı için her gün dört veya beş değnek yerd. Soğuğun şişirdiği, dayağın uyuşturduğu küçük elleri, burulmaktan ve zemheri soğugundan kızaran kulakları, pis soluk takım elbisesiyle ayakkabıya benzeyen bir deri giymiş hâlde başı öne eğik şekilde sınıfa girerdi (İdrîs, t.y., s. 79).

Küçük çocuk, bu olumsuzluklara rağmen okulda derslerini iyi dinler ve başarılı bir öğrenci olur. Derslerindeki bu başarıdan dolayı her zaman başı dik gezer. Sadece öğle yemeği arasında başını öne eğerek. Çünkü arkadaşları lokantaya veya kantine giderken o, mendilin içinde sarılı peynir ve ekmek parçasıyla duvarın dibine gider. Son zil çalınca derin bir rahatlama hisseder. Bunun anlamı, geriye dönüş yolculuğunun başlaması demektir. Sadece yolda hayal kurabildiği için yol boyunca mutluluktan uçacak gibi olur. Hangi

hedefleri gerçekleştireceğinin, annesini bulacağını ve sonsuza kadar babasından ayrılmayacağını hayalini kurar ve hayalinde dünyanın sonuna gider, hazineyi, Hz. Süleyman'ın yüzüğünü ve 'Alâ'addîn'in lambasını bulurdu (İdrîs, t.y., s. 79).

Hikâyede geçen olay, Yûsuf İdrîs'in çocukluk hayatında yaşadıklarıyla benzerlik göstermektedir. Yazar da çocukluğunda babasının mesleğinden dolayı ailesinden ayrı olarak ninesinin yanında kalır, dört kilometrelik mesafeyi yürüyerek kat eder, aile ortamında yetişmediği için sürekli kendini yalnız hisseder ve bu yalnızlığını gidermek için de hayallere sığınır (Şukrî, 1991, s. 141). Psikanalist Freud'a göre, istek ve arzularını yerine getiremeyen kimseler, gerçek dünyadan uzaklaşırlar. Bütün ilgilerini, libidolarını bir başka dünya, hayal dünyaları ile arzularına yöneltirler. Bu da kişiyi ruhsal bunalıma iter (Özgü, 1994, s. 122).

Yazar, bu hikâyede ailelerinden ayrı yaşamak zorunda kalan çocukların çektikleri sıkıntıları okura sunarak dikkatleri, üzerinde anne-baba koruması olmayan çocuklara çekmektedir. Bu sıkıntılar, çocukta ya olumlu itici bir güç oluşturup derslerine daha çok çalışmasına sebep olmakta ya da tamamen okuldan uzaklaşma-sına yol açmaktadır. Aile ortamında yetişmeyen ve üzerinde aile kontrolü olmayan çocuklar, ders çalışıp başarılı olma yolunu değil, aksine daha çok okulu bırakma seçeneğini tercih etmektedirler. Oysa aile ortamında yetişen çocuklar, okulda veya çevrede karşılaşılabilecekleri sorunları ailesinin yardımıyla aşabilmekte ve topluma kolayca uyum sağlayabilmektedirler. Nitekim ailesinin yanında kalan bir çocuk, maddî imkânsızlık nedeniyle okuluna yürüyerek gitse bile en azından kılık kıyafeti düzgün, temiz ve manen tatmin olacağı, ailesinde insanca muamele göreceği bir gerçektir.

Yine bu hikâyede ninenin, küçük çocuğun kendisiyle kalması için başvurduğu ikna etme yönteminin çok yanlış olduğu görülmektedir. Küçük yaşta bir çocuğun, annesini bir haydudun kaçırdığına ve ninesinin gerçek annesi olduğuna inandırılmaya çalışılması, onun hayal dünyasında nasıl fırtınalar koparabileceği ve onda ruhsal bunalıma yol açabileceği göz önünde bulundurulmamıştır. Oysa bunun gerekçeleri, çocuğa daha basit bir şekilde, onun ruhsal yapısını zedelemekten açıklanabilirdi. Yazar, böylelikle kendi hayat tecrübesinden de yararlanarak, bir çocuğun sosyalleşmesinde ve topluma uyum sağlamasında aile ortamının ve sevgi faktörünün önemini vurgulamakta ve bu tür olumlu davranışlarda bulunmayan ebeveynleri eleştirmektedir.

1.2. Okulda Eğitim

Yûsuf İdrîs, öğrencilik yıllarında bizzat yaşadığı ve çeşitli eksikliklerini gözlemlediği Mısır'ın geleneksel eğitim sistemini de eserlerinde eleştirel bir bakışla ele almaktadır. Topluma insan yetiştiren eğitim-öğretim kurumlarının

yöneticileri ve öğretmenlerinden olumsuz bir tablo çizer. Bu şekilde okura iyi ve başarılı bir yönetici ya da öğretmenin nasıl olması gerektiğini olumsuz örnekler vererek, olumlu örneklerin çağrışımını yaptıрма yöntemini benimser ve uygular.

et-Temrînu'l-Evvel (“Birinci Alıştırma”) adlı hikâyede yazar, Mısır okullarında uygulanan geleneksel eğitim sisteminin, öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerine yer verir. Orta dereceli bir okuldaki müdür ve öğretmenlerin, öğrencilere karşı aşırı otoriter tutumları ve kötü davranışları nedeniyle öğrencilerin okuldan soğumaları, derslerden ve öğretmenlerinden nefret etmeleri, okulda uygulanan aşırı disiplin neticesinde öğrencilerin derslerinde başarısız oluşları, hikâyenin olay örgüsü içerisinde sırayla dile getirilir. Yazar, hikâyede ilk önce okulda müdür ve öğretmenlerden kaynaklanan olumsuz davranışları sıraladıktan sonra olumlu bir öğretmen örneğiyle hikâyesine son verir.

Hikâyede anlatıcı ve arkadaşları, orta dereceli bir okulda öğrencidirler. Sabahın erken saatlerinde okula gelen öğrenciler, zil çaldıktan sonra okul bahçesinde toplanırlar ve sıraya girerler. Sırada nöbetçi öğretmenin “*Kes sesini!, Kapa çeneni!*” gibi emredici ve aşağılayıcı sözleriyle karşılaşırırlar (İdrîs, t.y., s. 137). Bu emredici ve aşağılayıcı sözlerle irkilen öğrenciler, hemen seslerini keserler, nefeslerini tutarlar. Sonra öğretmenler söze başlarlar, sabah sabah ağızlarından hep kötü, hakaret edici sözler çıkar, onlardan hiçbir zaman tatlı bir söz duymazlar. Hayat pahalılığı nedeniyle çektikleri sıkıntıları ve ailevî problemlerini öğrencilere yansıtırılar:

Öğretmen oldukları ve geçim yolu olarak bu zor mesleği seçtikleri günden itibaren yüklendikleri bütün stresi, bu kelimelere yüklerler. Böylece bütün sorunlarının, kayınvalidelerinin küfürlerinin, çocuklarının hasta olmalarının ve yün fiyatlarının artmasının intikamını öğrencilerden çıkarırırlar (İdrîs, t.y., s. 137-138).

Daha sonra müdür, asık bir yüzle öğrencilerin karşısına geçer. Onun bu hâlini gören öğretmen ve öğrenciler, korkularından derin bir sessizliğe bürünürler ve kimseden çıt çıkmaz. Müdür, öğrencilere hitaben incitici, ağır sözler kullanarak bir açış konuşması yapar, sonra da öğrencilerin okulda uymaları gereken disiplin kurallarıyla ilgili konuşmasına geçer. Ona göre cennete girmek için sırada yürümeye sağ ayakla başlamak ve ikişer ikişer yürümek gerekmektedir. Öğrenciler ise korkularından oldukları yerde kımıldamadan sessizce beklerler ne bu bekleyişin ne de müdürün suratının asılmasının nedenini anlayabilirler, onun her gün suratının asık olmasına da bir anlam veremezler (İdrîs, t.y., s. 138). “*Bir yakını mı öldü acaba?*” diye düşünürler, ancak bu, hiç de akla yatkın değildir. Çünkü o, her gün asık

suratlıdır, bu nedenle de her gün bir yakının ölmesi mümkün değildir. Bu durumdan sıkılan öğrenciler, onun için “*Keşke her gün onun bir yakını ölse!*” diye bedduada bulunurlar (İdrîs, t.y., s. 139).

Sonra öğrenciler, sırayla ikiye ikiye yürürler, uzun ve iç karartıcı uzun koridorlardan geçerek sınıflara girerler. Sınıfta canlılık başlar başlamaz, ilk dersin öğretmeni, sanki “soruşturma yapmak için gelen bir subay” gibi sınıfa girer. O, sınıfa girer girmez bütün sesler kesilir. Bu otoriteden büyük bir zevk duyan öğretmen, otoritesinden bir şey kaybetmemek için öğrencilere gülümsemez. “*Kalk!*” deyince bütün sınıf yerinden sıçrar ve ayağa kalkar, ancak kimse niçin kalktığını da bilmez. Öğretmen, sanki öğrenciler yasak bir madde bulunduruyor da onları kontrol ediyormuş gibi onlara dikkatle bakar, eğer üzerlerinde böyle bir madde bulursa hemen orada kendi usulüne göre gereğini yapar. Bir şey bulamadığı takdirde ise “*Oturun!*” der. Bunu da, sanki onlar için çok büyük bir iyilik yapıyormuş gibi söyler (İdrîs, t.y., s. 139).

Dersler, ardı ardına gelir, öğretmenler peş peşe gelip giderler. Her birisi dolu bir cihaz gibi öğrencileri soru yağmuruna tutarlar ve sordukları soruların doğru cevaplarını vermeden sınıftan çıkıp giderler. Okulda uygulanan sistem, ezbere dayalı bir eğitim sistemi olup öğretmenler öğrencilere şu tür sorular sorarlar:

Kalk çocuk! Söyle bakalım el-Kumeyt, devesini nasıl betimlemiş?”, “Vak vak antlaşmasının otuz şartını say. Eğer bir tanesini unutursan sopayı yersin!”, “Yulaf yetiştiren ülkeler hangileridir?”, “Farzet ki 33 enlemindesin ve karayoluyla 85 boylamına gitmek istiyorsun, hangi yolu takip edersin?”, “Ebeyte La’îne beytinin irabını yap?”, “Müstesnanın illâ ile zorunlu olarak merfû’ okunduğu yerler nelerdir?”, “Arabaya karşı övünmek isteyen bir uçak nasıl konuşursa öyle konuş (İdrîs, t.y., s. 140).

Derslerin ilerlemesi ve değişmesiyle birlikte küfür ve hakaretler de değişiklik gösterir. Yazar, hikâyede öğretmenlerin öğrencileri, arkadaşları arasında küçük düşürücü, incitici ve aşağılayıcı sözlerinden bazılarını örnek olarak verir:

İndir elini!, “Yüzünü tahtaya çevir aptal!”, “Çık dışarı be geri zekalı!”, “Çöz şu problemi Allah’ın en geri zekalı yaratığı!”, “Her ikiniz de kahrolun gidin!”, “Eğlen eğlen”, “Sizin herhangi bir faydanız var mı ya?”, “Siz birer belasınız bela”, “Çürüksünüz çürük”, “Siz buraya neden geliyorsunuz ki?”, “Siz okula gelip de ne yapacaksınız ki?”, “Gidin sokaklarda köpek taşılayın (İdrîs, t.y., s. 140).

Anlatıcı-yazar, öğrencilerin defterlerinin bile müdür ve öğretmenlerin “*Yemeği yutma! çiğneme! (İdrîs, t.y., s. 140). Havayı teneffüs etme! Yürüme!, Oturma!, Konuşma!, Ağırbaşlı ol!, İtaat et!, Öfke anında kendine hâkim ol!*” gibi öğrencileri pasifleştirici sözler ve emirleriyle dolu olduğunu belirtir (İdrîs, t.y., s. 141).

Müdüre göre bu disiplin sayesinde okul, saat gibi işlemekte, onca kalabalık öğrenciye rağmen hepsinin ayakkabıları parlamakta ve okulun geniş bahçesinde bir tek kâğıt parçası bulunmamaktadır. Okulda uygulanan bu sıkı disipline rağmen öğrenciler, derslerinde başarısız olurlar ve bir öğrenciden beklenilmeyen kötü davranışları sergilerler:

Öğrenciler, oyun oynamalarına ve sürekli ders çalışmalarına rağmen derslerinde başarılı olamıyorlardı. Yüzlerce öğrenci başarısız oluyor, dersleri umursamıyorlar, derslerde uyuyorlar, uykuları yoksa eğlence partileri düzenliyorlar, birbirlerini çimdikliyorlar, dirsekleriyle dürtüyorlar ve kafalarına vuruyorlar, birbirlerine küfürlü mektuplar yazıyorlar, kendi aralarında çete kuruyorlar, sigara içiyorlar, öğretmenlere küfrediyorlar, gizli ve açık alışkanlıklarını sürdürüyorlardı (İdrîs, t.y., s. 141).

Öğrenciler, bütün olup bitenlere rağmen niçin başarısız olduklarını, niçin okuldan ve öğretmenlerden nefret ettiklerini, herkesin en güzel günlerinin öğrencilik günleri olduğunu söylemelerine rağmen kendilerinin neden en kötü günleri geçirdiklerini kendi kendilerine sorarlar. Müdür ve öğretmenler, bu durumu “*Onlar günümüz öğrencileri, yaramaz ve maskaralar.*” diye, öğrenci velileri ise “*Bu Allah’ın bir hikmeti, dilediğine verir, dilediğine vermez.*”, öğrenciler de “*Sınıf geçmek bir şans işi. Şansı olan sınıfı geçiyor.*” şeklinde yorumlarlar, “*Allah’ım, benim şansımı artır! Ya Rab, daha çok şans ver.*” diyerek isteklerini ortaya koyarlar (İdrîs, t.y., s. 141-142).

Anlatıcı-yazar, hikâyede okuldaki eğitimi aksatan okul, yönetici, öğretmen ve aileden kaynaklanan ve öğrencilerin hem öğrenmelerini hem de eğitimlerini etkileyen olumsuzlukları sıralar. Yazara göre, bu olumsuz faktörler, çocukların okulda hem sosyalleşmesini hem öğrenimlerini hem de eğitimlerini etkilemektedir. Yazar, orta öğretimde öğrenci olan anlatıcının ağızından okul yöneticisi müdürün olumsuz profilini ortaya koyarak, çağdaş bir müdürün nasıl olması gerektiğini göstermeye çalışır.

Yazar, okul yöneticisi olan müdür, öğretmen ve aileden kaynaklanan ve öğrencinin başarısız olmasına neden olan olumsuz tutum ve davranışları olay örgüsü içinde sıraladıktan sonra beden eğitimi dersine giren ve farklı davranışlar sergileyen iki öğretmeni, olay örgüsüne dâhil ederek bir öğretmenin

yapmaması gereken davranışları ve çağdaş bir öğretmenin nasıl olması gerektiğini ortaya koyar.

Üçüncü sınıfın beden eğitimi öğretmeni, geleneksel eğitimi temsil eden ve pedagojik formasyon eğitimi almamış iri cüsseli ürkütücü bir kişi olup ceza verirken şiddete başvurduğu için bütün öğrenciler arasında korku salar. Bu yüzden üçüncü sınıf öğrencileri de okulun diğer öğrencileri gibi ondan korkar ve çekinirler:

Korkarlardı, çünkü öğrencilerden birisi dersinde yaramazlık yapsa âdet olduğu gibi müdüre göndermez ya da sınıftan çıkarmaz, onun cezasını iri yumruklarıyla kendisi verirdi. Sınıfa geldiğinde daha içeri girmeden bütün sınıf, ayağa kalmış olurdu. Onun bir işaretiyle öğrenciler merdivenleri çıkar, yine onun bir işaretiyle sıra olurlar, hiç kimse tek kelime etmeden merdivenleri inerler ve büyük bir sessizlik içinde ceketlerini çıkarırlardı (İdrîs, t.y., s. 142).

Sonra öğretmen, *“Eğil, uzat, kaldır, yat, elini aç, kapat, amuda kalk, ayakkabılardan ateş çıksın istiyorum.”* diyerek başladığı beden eğitimi hareketlerine, *“Sağlam kafa, sağlam vücutta bulunur.”* *“Biz erkek istiyoruz, kadın değil.”*, *“Bir daha konuşursan kafanı koparırım.”*, *“Önüme bak!”*, *“Topla kendini!”*, *“Sallanma!”* gibi aşağılayıcı ve tehdit dolu sözlerle öğrencileri baskı altına alır ve onlara soluk alma fırsatı tanımaz. Dersin sonuna doğru diller ağzın dışına sarkar, ağızları köpürür, boğazları kurur, nefesleri kesilir. Hiç kimse, sesini çıkaramaz. Ders bitince öğrenciler, geri kalan zamanlarını vücutlarını onarmakla geçirirler. Öğrencilerin yoğun ders programları içinde eğlenmeleri ve dinlenmeleri için konan beden eğitimi dersi, öğrencilere nasıl davranacağını bilmeyen bir öğretmen tarafından eziyete dönüşür (İdrîs, t.y., s. 142-143).

Öğrenciler, sürekli aşağılanmaları ve hakaret dolu sözlerle maruz kalmaları nedeniyle okuldan uzaklaşırlar, derslerden soğurlar ve nefret eder hâle gelirler. Bu yüzden sabah yataklarından istemeyerek kalkarlar. Kalktıklarında ise yorgun ve bitkin bir şekilde uyanırlar. Okul günleri boyunca öğrencilerin her biri, bir sabah uyandıklarında okulun ateş içinde kalmasını ya da yerle bir olmasını dilerler. Sonra ailelerince okula zorla gönderilirler. Her uğurlanmalarında arkalarından ya bir terliğin teki fırlatılır ya da arkalarından bir beddua okunur. Okula varır varmaz okul bahçesinin de kendisi gibi hayaletlerle dolu olduğunu görürler (İdrîs, t.y., s. 135).

Okulun fizikî görünüşü bile, öğrencilere hapisaneyi hatırlatır. Çünkü okulun bahçe kapısı, cezaevi kapısı gibi büyük ve sağlam bir demir kapıdır. Demir kapı kapatılır kapatılmaz, öğrenciler okulun kenarlarında yüksek ve dikenli tellerle çevrili duvarların olduğunu farkına varırlar. Dolayısıyla

kendilerini, o cezaevinin içindeki bir mahkûm gibi görürler (İdrîs, t.y., s. 136-137).

Bu durum, yeni bir beden eğitimi öğretmeninin gelişine kadar devam eder. Bir gün öğrenciler, eski beden eğitimi öğretmeninin gittiğini, yerine bir başka öğretmenin geldiğini duyunca şaşırırlar, fakat buna hiç memnun olmazlar, çünkü onlara göre bütün öğretmenleri hep aynıdır, hepsi de kusursuz, zeki ve yaşlı insanlardır.

Yazar, hikâyede kötü öğretmen modelinin yanı sıra iyi bir öğretmen örneği de sunmakta ve karşımıza ideal bir öğretmen tipi çıkarmaktadır. Anlatıcı-yazar, klasik eğitim sisteminin, gereksinimleri karşılayamadığını, modern eğitim sisteminde olduğu gibi öğrencilerin daha iyi eğitim-öğretim görmeleri ve okulu sevmeleri için onların görüşlerine de başvurulması gerektiğine dikkat çekmek için yeniliği, modernliği ve bilimselliği sembolize eden genç bir öğretmeni, olay örgüsüne dâhil eder.

Beden eğitimi dersi gelince öğrenciler, karşılarında kravatsız ve yakaları açık genç bir öğretmen görünce şaşırırlar. Çünkü onların bütün öğretmenleri, yakalarını ilikleyen, kravat takan yaşlı kişilerdir. Öğrenciler, her beden eğitimi dersinde yaptıkları gibi o gün de sınıftan çıkarlar, bahçede ceketlerini çıkarıp yerlerini alırlar. Daha önce bekledikleri gibi beklerler. Sonra da daha önceki beden eğitimi öğretmeninin yaptırdığı gibi beden eğitimi hareketleri yapmaya başlarlar (İdrîs, t.y., s. 143). Ancak aradan birkaç dakika geçmeden yeni beden eğitimi öğretmeni, onları durdurarak görüşlerini almak ister:

Dinleyin gençler! Ben açık konuşmayı severim. Hareketlerinizden anladığım kadarıyla sizde bu hareketlere karşı hiç istek yok. Açık konuşun, sizden kim beden eğitimi hareketlerini seviyor? Beden eğitimi hareketlerini yapmak isteyen elini kaldırsın. (İdrîs, t.y., s. 144).

Öğrenciler, öğretmenin kimin hareketleri yapmak istemediğini öğrenmek için sorduğu bir tuzak sorusu olduğunu düşünerek hepsi ellerini kaldırır. Çünkü Fransızca öğretmeni, onlara kendilerine sıfır verirken bile gülümsemeyi öğretmişti. Bu durum karşısında öğretmenin yüz hatları gerilir, onlara yalan söyleyenin sevmediğini, hepsinin beden eğitimi hareketlerini yapmak istemesinin pek akla yatkın bir şey olmadığını, aralarındaki ilişkinin temelini doğruluğun oluşturmasını istediğini, bu yüzden hareketleri gönüllü olarak yapmak isteyenlerin ellerini kaldırmasını ister. Öğretmen, bu sözleri söylerken oldukça sakın ve nazik bir üslup kullanır. Ancak fikirlerinin alınmasına alışık olmayan öğrenciler, bu olay karşısında ne yapacaklarını şaşırırlar:

Meselenin şaka götürür bir yanı kalmamıştı. Öğretmen, gerçekten onların düşüncesini öğrenmek istiyordu ve bu tuhaftı... Oysa onlar,

bir konuda fikirlerinin sorulmasına alışık değillerdi. Onlar doğru doğa bir güç onları bilmedikleri bir yöne doğru alabildiğine itiyordu. Hiç kimse onlara neyi sevdiklerini ve neden nefret ettiklerini sormamıştı. Herkes, ‘Bu onların yararına’ diyor ve hiç kimsenin de onların yararına olan bir konuda onların görüşlerini sormak aklına gelmiyordu (İdrîs, t.y., s. 144).

Öğrenciler, şaşkınlık içerisinde birbirlerine bakmaya başlarlar ve öğretmen kendilerine görüşlerini sorduğunu, neden gerçeği söylemiyoruz düşüncesi aklarımdan geçer. Hayatları boyunca ceza ve ceza ihtimalinden korkarak yaşayan birkaç öğrenci dışında bütün öğrenciler, hareketleri yapmak istemediklerini göstermek için ellerini indirirler. Elleri havada kalan birkaç öğrenci, herkesin ellerini indirdiğini görünce bu kez de diğer arkadaşlarının cezasından korktukları için ellerini indirmek zorunda kalırlar.

Yeni öğretmen, öğrencilerin bu davranışları karşısında gülümseyerek *“Bravo! İşte böyle istiyorum. Ben, açık olmayı severim.”* demesi üzerine öğrenciler, kendi kendilerine *“Bravo mu! Bu öğretmen, mutlaka deli.”* derler. Çünkü hayatlarında ilk kez, kendi isteklerini dile getirmişler ve karşılığında cezalandırılmamışlardı. Oysa o güne kadar bütün öğretmenleri, seslerini kesmeyi, çenelerini kapatmayı ve karşılık vermemeyi bir erdem olarak öğretmişlerdi. Bu yüzden kendilerini ifade edebilmekten ve görüşlerinin alınmasından dolayı çok büyük mutluluk duyarlar (İdrîs, t.y., s. 145).

Bütün öğrencilerin beden eğitimi hareketlerini yapmak istemediklerini gören genç öğretmen, *“İlginç, herkes spordan nefret ediyor. Neden? Yoksa siz diğer derslerden de mi böyle nefret ediyorsunuz?”* diye öğrencilere sorar. Öğrenciler de ona ezilip büzülmekten sıkıntılarını anlatırlar. Hayatlarında ilk kez, kendilerinin de bir insan olduklarının ve konuşmaya haklarının bulunduğunun farkına varırlar (İdrîs, t.y., s. 145). Üç öğrenci, beden eğitimi yapmak için öne çıkar. Bu öğrenciler gerçek anlamda beden eğitimi hareketlerini yapmak isterler.

Öğretmen, diğer çocuklara gülümseyerek *“Haydi, o zaman siz de dağılın.”* deyince öğrenciler uzun yıllar tutuklu kaldıktan sonra salıverilmiş gibi sevinirler. Gayri ihtiyari bir şekilde gülüp oynamaya ve birbirine sarılmaya başlarlar, bazıları gölgeliğe çekilir ve bankların üzerine uzanırlar. Öğrenciler, birer birer toplanırlar. Elbiselerini giyerler, birbirleriyle şakalaşmaya ve kendisiyle beden hareketlerini yapmak isteyen öğrencilerle birinci hareketi yapan öğretmeni seyretmeye başlarlar. Arkadaşlarının yaptıkları hatalara gülüp eğlenirler. Böylece onlar, hayatlarında ilk kez bir şeyi seçebilir konumda olmanın mutluluğunu yaşarlar:

Büyük bir mutluluk içindeydiler. Bir insanın zorla kendisine bir şeyin yaptırılmadığını hissetmesi. Bir şeyi yapabilmesi, seçebilir bir konumda olması. Bunların hiç birisi onların aklından, hayalinden bile geçmezdi. Dersin bitiminden sonra merdivenleri çıkarken hâlâ olup bitenlerin gerçek olduğuna inanamıyorlardı. Onlar, hayatlarında ilk kez bile olsa beden eğitimi dersinden kurtulmuşlardı (İdris, t.y., s. 146-147).

O gün geçer, öğrenciler ise sadece nazik beden eğitimi öğretmeninden söz ederler. O hafta boyunca hepsi, derse girmek için beden eğitimi dersinin gelmesini beklerler. Ders saati geldiğinde öğretmen, neşeli bir şekilde gülümseyerek “*Haydi arkadaşlar, spor yapmak isteyenler ellerini kaldırsın.*” der. Sınıfın çok azı, elini kaldırır. Çoğunluk ise ne elini kaldırır ne de yerinden hareket eder. Çünkü herkes, bir diğerinin ne yapacağını öğrenmek istemektedir. Bekleyiş uzun sürünce arka sıralardan el kaldıran öğrencinin birisi, “*Ben oynayacağım amca*” der. Öğrenciler arasında homurdanmalar artınca, arkadaşlarına “*Ne olacak ki? Eğer hoşumuza gitmezse bırakırız. Öğretmen öyle demedi mi?*” diye söyler.

Bu sözler üzerine öğrencilerin hepsi, ellerini kaldırır. Daha bir dakika geçmeden içlerin biri esneyip “*Ben iyice yorulduğum, bu kadar yeter.*” diyerek hareketi bırakır ve hareket yapanları seyretmeye başlar (İdris, t.y., s. 147). Hiç kimsenin kendisinin ardından gelmediğini görünce bir an için tereddüt edip tekrar yerine döner. Ondan sonra hiç kimse yerinden ayrılmaz. Hatta hepsi, istedikleri zaman hareketi bırakabileceklerini bildikleri için, heyecanları daha da artar ve içlerinde büyük bir şevk duymaya başlarlar.

Üçüncü sınıf, o dersten sonraki diğer derse girmekte on dakika geç kalır. O gün müdür, okulun kapısında durur, onlara lanet okumaya ve ağzına geleni söylemeye başlar. Büyük bir öfke ile beden eğitimi dersine karşı neden bu kadar heyecan duyduklarının sebebini anlamaya çalışır (İdris, t.y., s. 148). Artık özgüvenleri gelen öğrenciler, diğer derslere de zevkle ve istekli bir şekilde girmeye başlarlar. Sevmedikleri beden eğitimi hareketlerini teneffüste, hatta diğer dersin ilk beş dakikasında bile yapmaya devam ederler (İdris, t.y., s. 135).

Yazar, bu hikâyenin son kısmında öğrencileriyle sağlıklı bir iletişim kuran, şiddete başvurmadan onların ilgisini derse çekmeyi başaran ve derse katılımlarını sağlamak amacıyla öğrencilerin görüşüne başvuran, bu sayede de onlara dersi ve okulu sevdiren, başarılı bir öğretmen profili çizmektedir. Ayrıca yazar, okura bu başarıyı, modern eğitimin bir başarısı olarak sunmakta, geleneksel eğitim sistemini ve bu sistemi uygulayan müdür ve öğretmenleri eleştirmektedir.

Yûsuf İdrîs, *eş-Şehâde* (“Diploma”) adlı hikâyesinde ise bir öğretmenin, ne kadar iyi niyetli olursa olsun, bir eğitimcide bulunması gereken bazı şartları taşımadığı takdirde gerek meslektaşları gerekse öğrencileri tarafından nasıl alay konusu olduğunu ele almaktadır.

Yazar, bu hikâyenin olay örgüsünde bir eğitimcinin olumsuz hâl ve hareketlerini anlatarak, okurda ‘iyi bir eğitimci bu tür hâl ve hareketlerde bulunmamalı’ düşüncesini uyandırır. Bilindiği gibi bir öğrenci için en yakın örnek model, öğretmenidir. Bu nedenle bir öğretmenin, okul içi ve dışında öğrencilere örnek olacak olumlu davranışları sergilemesi, giyim kuşamına dikkat etmesi gerekir. Eğer bunlara dikkat etmezse sınıf içi disiplini sağlayamaz, hem meslektaşları hem de öğrenciler tarafından önemsenmez, bundan dolayı da onların hoş olmayan davranışlarına maruz kalır.

Hikâyenin kahramanı, Dimyât Lisesi kimya öğretmeni el-Hıfnî Mustafâ Efendî, yalpalayarak yürüyen, çenesinin altından sarkan gerdanı arkasında kaybolan kalın boyunlu, tombul yüzlü, kısa boylu ve şişman bir kişidir. Giyim kuşam olarak yaz kış aynı şalı takar, rengi değişmiş, bedeninden çok küçük bir ceket ve dar bir pantolon giyer. Kravatı, bir tarafa kayar ve fesi özensizce geriye doğru bırakır. Ders sırasında iri göbeğini kaşır, ders ortasında kirli buruşuk mendilini çıkarıp bakımsız sarı dişlerini bu mendille ovalar ve tekrar yerine koyar. Sanki hiçbir şey olmamış gibi yeniden derse başlayan el-Hıfnî Efendî, sık sık dersi keserek sınıfta ailevî sorunlarını anlatır:

20

O, sık sık dersi keser, sıkıntılarından bahsederdi. Otelde tek başına kalıyordu ve ailesi Kahire’deydi. Bize kendisini aldatan, ona bir kilo etin dörtte üçünü kemik olarak veren kasaptan, eti kızartması için gönderdiğinde içindeki iki büyük parçasını yiyen otel hizmetçisinden ve bir keresinde içinde iki cüneyh olan cüzdanının nasıl kaybolduğundan bahsederdi. Bize Kahire’de kızlarla hovardalık yapan ve bu hobisi yüzünden aynı sınıfta üç kez kalan oğlundan, Dimyât’ta oturmayı reddeden ve kendisine her ayın başında maaşının çoğunu gönderdiği karısından söz ederdi (İdrîs, t.y., s. 15).

Öğretmen el-Hıfnî Efendî’nin bu davranışı, bazı öğrencilerin gülmesine bazılarının da onun hâline acımasına neden olur. Yazar, kimya öğretmenin kendi ailevî ve kişisel sorunlarını öğrencilere anlatmasının, onun öğrenciler arasındaki saygınlığı zedelediğini ve öğrencilerin onunla alay etmelerine fırsat verdiğine dikkat çeker. Giyim kuşamına dikkat etmeyen ve sınıfı içi disiplini sağlayamayan el-Hıfnî Mustafâ Efendî, öğrencilerin kötü şakalarına da maruz kalır:

Sınıfın öğrencileri, Dimyâtlılar gibi sessiz olmalarına rağmen yine de onlar el-Hıfî Efendî'nin gelişiyle kendilerine hâkim olamazlardı. En son sıralarda oturanlar, o sırtını dönünce onu en iyi taklit edenler ve ona ilk gülenlerdi. O, sıraların arasında dolaşırken tüylerindeki mürekkebi onun pantolonuna serpmeye başlayanlar, sınıftan ayrılırken onun ceketine renkli kâğıttan kuyruklar takanlar da onlardı (İdris, t.y., s. 15).

Öğretmenin, öğrencilerin olumsuz hareketlerini fark ettiğinde ise asıl suçlu işleyenlerin arkada sıralarda oturan öğrenciler olmasına rağmen sadece ön sıralarda oturanlara bağırıp çağırmakla yetinmesi, disiplin cezasına başvurmaması ve yumuşak yüzlü olması, öğrencilerin bu tür olumsuz davranışları sürdürmelerine neden olur. Bundan dolayı, öğrenciler onu önemsemezler, meslektaşları onunla alay ederler, müdür onu her gördüğünde ona ağır sözler söyler, müfettişler onun hakkında en kötü raporları yazarlar, hatta sınıfta öğrencilerin önünde onu rencide etmekten çekinmezler (İdris, t.y., s. 15-16).

Yazar, kimya öğretmeni el-Hıfî Mustafâ Efendî'nin öğrencilerin gözünde itibarını düşürücü olumsuz hâl ve hareketlerini tek tek sıraladıktan sonra okurda bu tür olumsuz davranışların karşısı olumlu davranışların çağrışımını yaptırır. Böylelikle yazar, bir öğretmenin giyim kuşamına dikkat eden, düzgün giyimli, bakımlı, güler yüzlü, fakat sınıfta disiplini sağlayıcı, tatlı sert olan, kendi ailevi ve kişisel sorunlarını öğrenciye yansıtmayan, mesleğini seven, tarafsız, çağdaş, önyargısız, anlayışlı, olayları çok yönlü değerlendirebilen niteliklerde bir öğretmen olması gerektiğinin altını çizmektedir.

1.3. Çevrede Eğitim

Çocuğun gelişmesinde, yetişmesinde ve kişilik kazanmasında çevre faktörünün büyük etkisi olduğu genelde kabul edilmektedir. Çevre deyince akla çocuk doğduktan sonra anne-baba ve kardeşlerinin bulunduğu ortam, daha sonra arkadaş ilişkileri ile başlayan oyun çevresi gelmekte, okul çevresi de buna eklenmektedir (Büyükkaragöz, 1997, s. 97). Özellikle yaşıt grupları, çocuğun kişiliğinin oluşumunda önemli role sahiptir. Çocuk ilkökul çağında aileye yönelik iken ortaokul döneminde yaşıt gruplarına yönelim gösterir. Yaşıt grupları içinde çocuğun bir yer, bir statü edinmesi kendisi için önemlidir (Büyükkaragöz, 1997, s. 13; Başar, t.y., s. 20).

Leyletu Sayf ("Bir Yaz Gecesi") adlı hikâyede, ergenlik çağına giren gençlere ailede cinsel eğitimin verilmemiş olması, bu gençlerin, cinsel bilgileri kulaktan öğrenmeleri sonucu her kadını cinsel bir obje olarak görmeleri ele alınmakta, satır aralarında ailelerin çocuklarına cinsel eğitim vermemeleri eleştirilmektedir.

Hikâyede ergenlik çağına yeni giren anlatıcı-yazar ve arkadaşları, bir yaz gecesi kasabanın harman yerinde bir saman yığınının üzerine otururlar ve sohbet etmeye başlarlar. Çocukluktan ergenlik çağına geçen gençler, sohbet ortamı için yetişkinlerden uzak ıssız yerleri tercih ederler (İdrîs, t.y., s. 80-81). Psikologlara göre buluş çağı, başkalarının vesayeti ve himayesinden kurtulma, kendi özgürlüğünü kazanma ve rüştünü ispat etme dönemi olarak kabul edilir (Kulaksızoğlu, 2001, s.36). Harman yerindeki sohbet, kimin daha uzun boylu olduğuyla başlar ve sonunda söz kadınlara gelir. Onların sohbetlerine konu olan kadınlar, şehirli güzel kadınlardır. İçlerinden Muhammed dışında kimsenin kadınlar hakkında bilgisi yoktur ve ondan başka kimse kasabadan dışarı çıkmamıştır. Oysa Muhammed, daha önce kasabadan çıkmış ve Bender'e gitmiş, orada bir süre çalışmış, hatta orada kadınlarla birtakım maceralar yaşamıştır:

... İçimizde onun dışında hiç kimsenin kadınlar hakkında bilgisi yoktu. Onları uzaktan görür ve onlardan korkardık. Onları arzu ederdik ve onlarla yalnız kaldığımızda öldürücü bir utangaçlığa düşerdik (İdrîs, t.y., s. 82).

Çocukluktan gençliğe yeni adım atan delikanlılar, kendilerinden yaşça biraz büyük olan Muhammed'i can kulağıyla dinlerler ve onun anlattıklarını heyecanlı bir şekilde tekrar ederler. O da arkadaşlarına falanca kadının ona nasıl baktığını, filânca kadına nasıl lâf attığını anlatır (İdrîs, t.y., s. 84).

Hikâyede ailenin yerine getiremediği eğitim işlevini, çevrenin doldurduğu görülmektedir. Burada arkadaşların birbirlerini etkilediği için her konudaki eğitimin öncelikle ailede başlaması gerektiği ve çevreyi de aile bireyleri oluşturduğuna göre sağlıklı ve düzenli bir toplumu meydana getirmek için her konuda eğitime önem verilmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Arkadaş grubu, her zaman sosyal ve normal bir süreç içinde gelişmeyebilir. Bazen de gençler, arkadaş gruplarından zararlı alışkanlıklar kazanabilirler. Nitekim yazar, *Leyletu Sayf* adlı hikâyesinde arkadaş grubunun, bilgi edinilmesinin yanı sıra kötü alışkanlıkların da kazanılmasında rol oynadığına dikkat çeker. Hikâyenin kahramanı Muhammed, arkadaşlarına nasıl hırsızlık yapacağını öğretir:

O, cesur idi. Biz, haramdan çok korkardık. Ama o, bizi rahatlattı. Nasıl hırsızlık yapacağımızı, sonra da hiç kimsenin farkına varmaması için neler yapmamız gerektiğini öğretti. Bizim çalıp getirdiklerimizi o satar, payını ayırır, geri kalan parayla da tahin helvası, mandalina ve şeker kamışı alırdık (İdrîs, t.y., s. 83).

Yûsuf İdrîs, *el-Vechu'l-Âhar* ("Öteki Yüz") adlı hikâyesinde ise bir berberin, çırağına mesleğini babasından gördüğü şekilde öğretmesi, ona

küfredip hakaretlerde bulunması ve bunun doğru bir davranış olduğuna inanmasını eleştirel bir dille ele almaktadır. Yazar, okul dışı eğitimde de geleneksel meslekî eğitime karşıdır. Çıraklık dönemleri küfür, hakaret ve dayakla geçen meslek sahipleri, usta olduklarında aynı muameleyi çıraklarına uygulamaktadırlar. Yani ezilenler, kendilerinden daha zayıf birini ezerek tatmin olmaktadır. Ulaşabilecekleri her yönden en zayıf kişi de yanı başındaki çırağıdır.

Hikâyede anlatıcı-yazar, bir berber dükkânına girer. Berber, tıraş yaparken aniden anlatıcının kulağına eğilir ya bir konuda yorumda bulunur ya da onu memnun edecek güzel sözler söyler. Gazete isteyip istemediğini sorar, daha onun cevabını beklemeden çırağına “*Pazartesi gazetesi nerede?*” diye seslenir. Çırak, gazeteyi bulamayınca ona küfrederek, son anda gazetenin kaybolduğunu söyleyip mahcup bir gülümsemeyle, ona el-Ahrâm gazetesini verir (İdrîs, t.y., s. 41).

Anlatıcı, on yaşlarındaki çırağın, ikide bir yüzüne konan sineği kovalamasından sıkılır ve çırağa sineği kovalamamasını söyler. Ancak berber, müşterinin isteğini dikkate almaz ve çırağa çıkışır, sinekleri kovalaması için daha çok çabalamasını ister. Oysa berber dükkânında iki sinek olup bir tanesi aynanın üzerine konmuş, hiç yerinden kımıldamıyor, diğeri ise çevrelerinde dönüp durmaktadır. Anlatıcı-yazar, bir fırsatını bulur ve berbere “*Bu, çocuk için bir işkence ve terbiyesizliktir.*” diyerek, çocuğa sineği kovalamayı bırakmasını söyler. Onun sinirli bir şekilde söylediği bu sözlerle cevap olarak gülen berber, bunun gerekçelerini şu şekilde açıklar:

Kızımama karşılık gülümseyip ‘Olsun.. Olsun.. Kovalasın varsın. Kovalaması lazım!’ dedi. Ona söylediklerimi tekrar söyledim. O da gülme ile gülümseme arasında kararsız bir şekilde ‘-Onun kesinlikle böyle ayakta durması gerekir’ ‘-Peki, neden?’ ‘-Olsun.. Olsun.. Öğrenmesi için gerekli. Kovalasın ve öğrensin. Böyle olması gerekir, ben çalışırken ayakta duracak, beni göreceksin ki öğrenecek. Başka türlü olmaz ki’ dedi (İdrîs, t.y., s. 42-43).

Berber, usta-çırak ilişkisinde çırağın mesleği öğrenebilmesi için ayakta durması gerektiğini ve mesleğini, ancak gözlemlemek suretiyle öğrenebileceğini söyleyince anlatıcı biraz ikna olur. Ama küçük bir çocuğun bu şekilde işkence çekmesine gönlü razı olmaz. Berber ise anlatıcıyla aynı görüşte değildir. Ona göre bu, bir işkence değil, meslek öğretimde olağan bir şeydir. Çırak ne kadar zorluk, sıkıntı çekerse o oranda mesleğinin değerini bilir:

Ah.. İşkence.. Sana göre işkence. Ama büyüklerin usulü böyle. Başka türlü nasıl öğrenilir ki? Hz. Eyyub avcı, Hz. İsa marangoz

idi. Ben böyle öğrendim, hepimiz böyle öğrendik. Usul böyle. Bir kimsenin, para kazanabileceği bir mesleği olması gerekir. Öyle değil mi? Yorulmadan kazanılan paranın tadı olur mu? Öyle değil mi? Bizim mesleğimiz böyle. Kolay değil. Başka türlü nasıl öğrenecek? Ancak böyle öğrenir. Kovalasana, kovala!, yoksa... (İdrîs, t.y., s. 43).

Yazar, ustanın berberlik mesleğini, babasından gördüğü şekilde öğrendiğini ve başka bir eğitim metodu düşünemediğini belirterek okura olumsuz bir usta örneği sunar. Yazar, diğer hikâyelerinde yaptığı gibi bu hikâyesinde de meslekî eğitim ve öğretimde kötü bir örnek vererek okurun zihninde olumlu, örnek bir ustanın nasıl olması gerektiğini canlandırmasına yardımcı olmaktadır.

Anlatıcı, ustanın bu açıklamalarından çırağı bir şeylerle meşgul edip boş durdurmamak için sinekleri kovalattığını anlar. Ancak ustanın sebepsiz yere çırağa küfretmesine bir anlam veremez. Bu nedenle gergin bir hâlde berbere, *“Peki, kovalasın da senin ona sövmen mi gerekiyor?”* diye sorunca, berber uzun bir kahkaha atar, çırağın bu mesleği öğrenebilmesi için onu korkutmak gerektiğini, küfür işlerinin bir parçası olduğunu, kendisinin babasından duyduğu küfürler yanında bunun bir hiç olduğunu söyler:

-Tabii ki gerekli. Kesinlikle gerekli. O, küfretmeden nasıl öğrensın? O, buraya zorla geliyor, ona kalsa hiçbir şey öğreneceği yok. Bırakırsen, öğrenciler gibi hoplayıp zıplayacak. Onu korkutmazsan nasıl öğrenecek? Ben, onun yaşındayken babam, bana günde binlerce kez küfredirdi. Üzülürdüm, ama ona karşı hiçbir zaman saygısızlık yapmazdım. Ben, böyle öğrendim. Küfür dediğin, böyle mi olur ki? Bu, bizim normal konuşmamız (İdrîs, t.y., s. 43-44).

Berber, saç tıraşını bitirdiğinde çırağa aynayı getirmesini söyler. Çocuk, aynayı getirirken aynayı düşürecek gibi olur. Berber, ona sakarlığından dolayı hakaret ederek elinden aynayı alır ve müşterinin ensesini görebileceği şekilde arkasında tutar. Bundan sonra berberin ilk yaptığı şey, çocuğa küfrederek sineği kovalamasını söylemek olur. Bunun üzerine anlatıcı-yazar, *“Çocuğa ne küfretmesine ne de bunu söylemesine gerek vardı. Çünkü çocuk, zaten sineği kovalıyordu.”* diyerek tepkisini ortaya koyar (İdrîs, t.y., s. 47).

Yazar, hikâyesinde geleneksel çırak eğitim sisteminde ustanın olumsuz davranışlarını eleştirir ve bu tür yanlış davranışların, ileride usta olacak kişinin kişiliği üzerinde olumsuz etkiler bırakabileceği ve yetişkinliğinde olumsuz dışavurumları olabileceğine dikkat çeker. Nitekim hikâyede geçen ustanın,

çırağına kötü davranması ve onu aşağılaması, çıraklık döneminde yaşadığı olumsuzlukların yetişkinliğinde bir dışavurumudur.

Sonuç

Eğitim, bireyin toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel bağlamda gelişimini sağlayan temel bir olgudur. İnsanlık tarihinin her döneminde toplumsal yapıları şekillendiren ve bireylerin hayatta karşılaştıkları zorluklarla başa çıkabilmelerini sağlayan bir araç olarak eğitim, aynı zamanda toplumun sürdürülebilir kalkınması için de vazgeçilmez bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, formal ve informal eğitim süreçlerinin birbirini tamamlayan nitelikte olduğu görülmektedir. Formal eğitim, bireylerin hedeflenen beceri ve bilgiye ulaşmalarını sağlarken, informal eğitim ise günlük yaşamın her anında, bireyin çevresiyle etkileşime geçerek kendiliğinden kazandığı bilgileri içerir.

Mısır örneğinde olduğu gibi, okuryazarlık oranlarının düşük olduğu dönemlerde, eğitim sistemlerinin gelişimi ve toplumsal kalkınma arasındaki ilişki daha belirgin hale gelmektedir. 1937 ile 1960 yılları arasında Mısır'daki okuryazarlık oranlarında yaşanan değişiklikler, eğitim alanında kaydedilen ilerlemeleri ve toplumsal dönüşümün izlerini yansıtmaktadır. Ancak, bu gelişmelerin her ne kadar olumlu yönde olduğu görülse de, eğitimdeki eşitsizlikler, özellikle kadınların eğitime dair yaşanan zorluklar, toplumların kalkınma sürecini kesintiye uğratabilecek önemli bir engel teşkil etmektedir. Mısır'daki eğitimle ilgili veriler, eğitimdeki cinsiyet ayrımının, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirebileceğini ve bunun da ekonomik, siyasal ve kültürel kalkınmanın önünde büyük bir engel oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, Mısır'ın edebiyat dünyasında önemli bir yere sahip olan Yûsuf İdrîs, toplumsal sorunları eserlerinde derinlemesine inceleyerek, bu sorunların çözülmesine yönelik topluma dair eleştirilerde bulunmuş ve eğitim konusunu sıkça işlemektedir. İdrîs'in eserlerinde eğitim, sadece bireysel gelişimi değil, aynı zamanda toplumsal yapının dönüşümünü sağlayacak bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, eğitimdeki aksaklıkları ve toplumsal eşitsizlikleri dile getirerek, eğitim alanında yapılacak reformların toplumsal değişim için ne denli gerekli olduğunu vurgulamaktadır. İdrîs'in eserleri, eğitim sorunlarını edebi bir dil ile ifade etmesiyle toplumsal eleştiriye derinleştiren önemli bir işlev üstlenmektedir.

Sonuç olarak, eğitim; bireylerin ve toplumların gelişiminde temel bir yapı taşıdır ve toplumsal yapıyı dönüştüren bir güç olarak kabul edilmelidir. Eğitimdeki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, toplumsal sorunların çözülmesinde önemli bir adım olacaktır. Yûsuf İdrîs gibi yazarlar, eğitim teması üzerinden toplumsal yapıları sorgulamakta ve bu temanın, sosyal değişim için bir araç olarak nasıl işlevselleştirilebileceğini göstermektedir. Eğitimdeki

eksikliklerin giderilmesi, toplumun daha sağlıklı bir şekilde gelişebilmesi ve bireylerin potansiyellerini gerçekleştirebilmesi adına önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, eğitim reformlarının yalnızca bireylerin yaşam kalitesini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin azaltılması ve toplumların sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması açısından kritik bir rol oynadığı söylenebilir.

Kaynakça

‘Abdulmu‘tî, F., (1994). *Yûsuf İdrîs beyne ‘l-Kıssati ‘l-Kasîra ve ‘l-İbdâ ‘i ‘l-‘Arabî*, Beyrut: Dâru ‘l-Kutubi ‘l-‘İlmiyye.

Başar, H., (t.y.). *Sınıf Yönetimi*, Ankara: Pegem Yayınları.

Büyükkaragöz, Ş., (1997). *Eğitime Giriş*, Konya: Günay Ofset.

Ergün, M., (1992). *Eğitim ve Toplum (Eğitim Sosyolojisine Giriş)*, Ankara: Ocak Yayınları.

Fevzî, M., (1991). *Yûsuf İdrîs ‘alâ Fuvveheti Burkân*, Kahire: ed-Dâru ‘l-Mısriyyetu ‘l-Lubnâniyye.

Hourani, A, (1997). *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: İletişim Yayınları.

İdrîs, Y., (t.y.). *Âhiru ‘d-Dunyâ*, Kahire: Mektebetu Mısır.

_____ (1986). “el-‘Ayb”, *er-Rivâyât*, Beyrut: Dâru ‘ş-Şurûk.

_____ (t.y.). “el-Hâdis”, *Erhas Leyâlî*, Kahire: Mektebetu Mısır.

_____ (t.y.). “Leyletu Sayf”, *E Leyse Kezâlik*, Kahire: Mektebetu Mısır.

_____ (t.y.). “eş-Şehâde”, *Erhas Leyâlî*, Kahire: Mektebetu Mısır.

_____ (t.y.). “et-Temrînu ‘l-Evvel”, *E Leyse Kezâlik*, Kahire: Mektebetu Mısır.

_____ (t.y.). “el-Vechu ‘l-Âhar”, *E Leyse Kezâlik*, Kahire: Mektebetu Mısır.

Kulaksızoğlu, A. (2001). *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özgü, H., (1994). *Psikanalizin Üç Büyükleri Freud, Adler, Jung*, İstanbul: Mart Yayınevi.

Şukrî, G., (1991). *Yûsuf İdrîs Ferfûr Hârice’s-Sûr*, İskenderiyye: Dâru ‘l-Mustekbel.

Talebe, F., (t.y.). *Yûsuf İdrîs ve Tâbû*, Kahire: Mektebetu Mısır.

Uçar, H., (1991). *Çocukların Cinsel Eğitimi ve Bazı Cinsel Sorunlar*, İstanbul: Yaprak Yay.

Structured Abstract

Education as a fundamental pillar for individual and societal development.

Education is a fundamental phenomenon that ensures the development of individuals within social, political, economic, and cultural contexts. Throughout human history, education has served as a tool that shapes societal structures and enables individuals to cope with the challenges they encounter in life. It also plays an indispensable role in ensuring the sustainable development of societies. In this context, it becomes evident that formal and informal education processes are complementary in nature. While formal education equips individuals with targeted skills and knowledge, informal education encompasses the knowledge gained spontaneously through everyday interactions with one's environment.

In the case of Egypt, during periods when literacy rates were low, the relationship between the development of educational systems and societal progress becomes more apparent. The changes in literacy rates in Egypt between 1937 and 1960 reflect advancements in education and traces of social transformation. However, despite these positive developments, inequalities in education, particularly challenges surrounding women's access to education, present significant barriers that can hinder the development process. Data related to education in Egypt highlights that gender disparities in education deepen societal inequalities, posing a substantial obstacle to economic, political, and cultural development.

In this regard, Yūsuf Idrīs, a prominent figure in Egypt's literary world, delves deeply into social issues in his works, frequently addressing the topic of education. In Idrīs's literature, education emerges not only as a means of individual development but also as a tool for transforming societal structures. By addressing the shortcomings in education and social inequalities, the author emphasizes the necessity of educational reforms for societal change. Idrīs's works hold significant importance in deepening social critique through their literary expression of educational issues.

In his novels, Idrīs also emphasizes the importance of the family in shaping an individual's personality. According to him, the family's primary role is to prepare the child for society through proper education within the household. The way a family treats a child significantly impacts their personality, either positively or negatively. For instance, in the novel *Al-‘Ayb*, the protagonist, Muhammad al-Jundi, grows up in an unloving and intolerant family environment where violence and punishment are used in education, denying him the opportunity to express himself and destroying his self-confidence. These adverse childhood experiences lead to his abnormal behavior as an adult, manifesting in actions like destroying anything beautiful, accepting bribes, and pursuing immoral relationships despite his existing marital responsibilities. Al-Jundi's feelings of inferiority from his childhood are reflected in his actions, showcasing how a family's failure to fulfill its role in child-rearing can contribute to societal moral decay.

Similarly, in the story *Ākhiru'd-Dunyā* (The End of the World), Idrīs highlights the struggles of a young schoolboy forced to live apart from his parents and siblings. The story underscores the challenges he faces during his education due to the absence of his family, emphasizing the critical role the family plays as the foundational step in preparing a child for society.

In conclusion, education is a cornerstone for the development of individuals and societies and should be recognized as a transformative force for social structures. Eliminating inequalities in education is a crucial step in resolving societal issues. Writers like Yūsuf Idrīs question societal structures through the theme of education, demonstrating how this theme can be utilized as a tool for social change. Addressing deficiencies in education represents a vital step toward enabling societies to develop more healthily and individuals to realize their potential. In this context, it can be argued that educational reforms not only enhance the quality of life for individuals but also play a critical role in reducing social inequalities and ensuring the sustainable development of societies.

The family, as Idrīs illustrates, is an integral part of this process, and its influence on a child's development is indispensable. Ensuring families provide a supportive and nurturing environment is not just beneficial for the individual but is also essential for fostering a morally and socially healthy society.